

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄. - ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1880

Οὐκ ἔστι περὶ θεοῦ ἢ θεοτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάμενος ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οικειῶν. (Πλάτ. Θεαγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1880

ΤΑ ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

κατὰ τὸν

ΑΜ. THIERRY ¹

ΥΠΟ Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ.

Α'.

Χαρακτήρ τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας ἐν Ἰταλίᾳ. — Ποικίλοι αὐτῆς χαρακτῆρες ἐν ταῖς διαφόροις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίαις. — Γαλάται συγγραφεῖς.

Γνωστὸν εἶνε ὅτι καὶ γράμματα καὶ φιλοσοφίαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὅτι οὔτε τὴν ὕλην οὔτε τὸ εἶδος οὔτε τὰ μέτρα τὰ ποιητικὰ οὔτε τὰς ῥητορικὰς θεωρίας ἔχει ἰδίας ἑαυτῆς ἢ γραμματεία ἢ Ῥωμαϊκὴ. Δὲν εἰσέρρευεν ὡς τις μικρὸς χεῖμαρρος ἢ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὴν Ῥώμην, ἀλλ' ὡς τις ποταμὸς εὐρὺ ῥέων², ὃ ὁποῖος διὰ τοῦ ῥεύματος αὐτοῦ ἐξήλειψεν εἴ τι τυχὸν ἐνεῖχον πρωτότυπον καὶ ἀληθῶς ἰταλικὸν αἱ ἀρχοειδεῖς γραμματεῖαι τῆς μέσης Ἰταλίας. Ἡμιέλληνες ὄντες οἱ πρό- τοι τῶν γραμμάτων εἰσηγηταὶ ἐμύησαν τοὺς Ῥωμαίους τὰ πρῶτα στοι- χεῖα ἑλληνικῆς ἕως παιδεύσεως καὶ ξένων χεῖρες διέπλασαν τὴν ἄξεστον τέως καὶ ἀκατέργαστον διάλεκτον τῶν ἀγροίκων Λατίνων. Ἕλληνες Ἰτα- λιῶται ἦσαν καὶ ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Ἐννιος καὶ ὁ Πακούβιος, Ἰν- σουβρος ἐκ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας, ὁ Καικίλιος Στάτιος καὶ Καμπανὸς ἦτο ὁ Ναίβιος ἐκεῖνος, ὅστις συνταξάμενος αὐτὸς τὸ ἴδιον ἐπί- γραμμα ἠπεῖλει τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ὅτι αὐτοῦ θανόντος ἔμελλε παντά- πασι νὰ λησμονηθῇ ἢ λατινικὴ γλῶσσα ἐν Ῥώμῃ:

**Itaque postquam est Orcino conditus thesauro
Oblitei sunt Romai loquier lingua latina.**

¹ Τὸ παρὸν ἄρθρον καὶ ἡ μέλλουσα νὰ δημοσιευθῇ διὰ τοῦ «Πλάτωνος» συνέ- χεια ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ *Tableau de l'empire Romain* τοῦ Am. Thierry. Νομί- ζομεν ὅτι ἀπαραίτητον πρᾶγμα ἀποβαίνει παρ' ἡμῖν ἢ ἐν περιοδικῶς συγγράμμασι δημοσίευσις ὠρισμένων κεφαλαίων ἀξιολόγων συγγραμμάτων, ἀφ' οὔ ἢ ἐκδοσις ὁλοσχερῶν ἔργων εἴτε πρωτοτύπων εἴτε μεταπεφρασμένων δὲν εἶνε, ὡς γνω- στὸν, πολὺ εὐχερῆς.

² Κικέρ. de rep. 2, 19.

³ Σουητῶν. de illustr. gram. 1.

(ΠΛΑΤΩΝ.—ΤΟΜΟΣ Β'.—ΤΕΥΧΟΣ Β').

2

Ἡ λατινικὴ γλῶσσα δὲν ἐλησμονήθη, ἐκεῖνοι δ' οἵτινες ἀμέσως ἀνέλαβον τὸ ἔργον τοῦ νὰ διαψεύσωσι τὸν Ναίβιον δὲν ἦσαν πάλιν Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ξένοι, ὁ Ὅμβρος Πλαῦτος καὶ ὁ Λίβυς Τερέντιος. Οὔτε τὴν ἱστορίαν, οὔτε τὴν γραμματικὴν, οὔτε τὴν φιλοσοφίαν, οὔτε τὴν ποίησιν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπλάσαν οἱ Λατῖνοι καὶ μόνον ἴσως ἰθαγενῆ φυτὰ τοῦ Λατίου εἶνε ὅπως δῆποτε ἡ ῥητορεία καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη, τὰ ἄμεσα προϊόντα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος.

Ἀλλὰ παρήλθεν ὁμοῦς πολὺς χρόνος ἕως οὗ τὸ Λάτιον δυνήθη νὰ παραγάγῃ συγγραφεῖς. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας ἀνεβλάστησεν αἰφνης πληθὺς ἀνδρῶν δοκιμωτάτων περὶ τὰ γράμματα οὐχὶ ἐν τῷ Λατίῳ, ἀλλ' ἀλλαχοῦ τῆς μέσης Ἰταλίας, ὁ Λουκρήτιος, ὁ Κικέρων, ὁ Σαλλούστιος, ὁ Καίσαρ, ὁ Οὐάρρων καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δε σχεδὸν χρόνους πᾶσα ἡ γραμματικὴ ἐνέργεια καταλιπεύσα καὶ τὴν μέσσην Ἰταλίαν μετηνέχθη εἰς τὰς ἀποικίδας πόλεις ἢ εἰς τὰς ἰσοπολίτιδας τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς χερσονήσου, εἰς τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ εὐφόρους ἀγροὺς, οὓς οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζον ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν. Ἐκεῖ τῶν ἀνθρώπων τὰ πνεύματα ἦσαν ἰσχυραίτερα ἢ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπεκράτει σχολή τις καὶ γαλήνη, ἣν δὲν ἴσχυε νὰ διαταράξῃ ὁ ἀπὸ Ῥώμης πνέων ἄνεμος τῶν πολιτικῶν ἐρίδων καὶ φιλονικιῶν. Αἱ λαμπρὰ τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας πόλεις κατακοῦντο ὑπὸ μετοίκων Ῥωμαίων καὶ Λατίνων, εἶχον δὲ σχολεῖα, ἐν οἷς ἠδύναντο νὰ διχμορφωθῶσι δόκιμοι συγγραφεῖς. Ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Κρεμώνης ἐπαιδεύθη ὁ Οὐεργίλιος¹, ἐν Παταύῳ ἐμαθήτευσεν ὁ Τίτος Λίβιος, ἐν Οὐηρῶνι ὁ Βιτρούβιος, ἐν Ὀστιλίᾳ ὁ Κορνήλιος Νέπως. Ἐν Κρεμώνῃ εἶχεν ἤδη παιδευθῆ καὶ ὁ σατυρικὸς Βίβακλος (Bibaculus), ὃν τινες τῶν κριτικῶν ἔτασσον παρὰ τὸν Ὀράτιον, εἰς δὲ τὰς ἀκτὰς τῆς Βηνάκου λίμνης, τῆς σήμερον *lago di Garda*, ὤφειλεν ἡ Ῥώμη τὸν χαριέστατον τῶν ἐλεγειακῶν αὐτῆς ποιητῶν, τὸν Κάτουλλον, ὅστις εἶχεν ἐπὶ τῆς γραφικωτάτης καὶ καλλίστης μικρᾶς Σιρμιωνικῆς χερσονήσου, τῆς σχηματιζομένης ἐν τῇ Βηνάκῳ λίμνῃ, τοὺς ἐφεστίους τοῦ θεοῦ (*larem suum*) καὶ περιπαθέστατα ἐν τῇ λα' ἐλεγείᾳ του προσαγορεύει ἐπανελθῶν ἀπὸ μακροῦ ταξιδίου τὴν μικρὰν καὶ κομψὴν χερσόνησον *Peninsularum, Sirmio, insularumque ocelle. . . .*

Τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἀνεγράψαμεν εἶνε μόνον τὰ τῶν ἀρίστων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οὓς παρέσχεν εἰς τὰ λατινικὰ γράμματα ἡ ἐντὸς

¹ Cremona Mediolanum transiit. Δονατ. β. Οὐεργ.

τῶν Ἄλπεων Κελτική, ἀλλὰ καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους ἐγέννησεν ἢ εὐδαίμων ἐκείνη χώρα, οὐδ' ἔπαυσε παράγουσα καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον αἰῶνας ἄνδρας λαμπρύναντας τὰ γράμματα, ἐν οἷς οἱ δύο Πλίνιοι, ὁ Οὐαλέριος Φλακκος καὶ ὁ λόγιος καὶ σεβαστὸς Παῖτος Θρασέας. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου εἶχε παύσει ἐντελῶς ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ ἡ χρῆσις τῶν ἐγχωρίων διαλέκτων, τῆς κελτικῆς δὴλον ὅτι καὶ τῆς ἐνετικῆς, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ λατινικὴ γλῶσσαι, ἥτις ἐκεῖ ὠμιλεῖτο, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀκριβολογούντων ὡς ἐνέχουσα φράσεις καὶ τρόπους τοῦ λέγειν ξένους τῷ ἀκραιφνεῖ λατινισμῷ¹. Ἄν δὲ ὁ Οὐεργίλιος ἔσχε τὴν τύχην νάναγνωρισθῆ ὡς τύπος ἐκκρίτου ἀκριβολογίας, εἶνε πιθανὸν ὅτι πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ θὰ ἐψέγοντο τὸ πάλαι ὡς μὴ καθαρεύοντες κατὰ τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν, γινώσκουμεν δὲ βεβαίως ὅτι συνέβη τοῦτο εἰς τὸν Τίτον Λίβιον, οὐδὲν ἐθεωρεῖτο ἀκέραιος ὁ λόγος καὶ διαρρήδην ἐμέμφοντο αὐτῷ οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐντριβεῖς παταυῖνισμόν². Ἄλλ' ὅμως αἱ ἀτέλειαι αὗται τοῦ λόγου εἶνε εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους δυσδιάκριτοι, τὸ δὲ βέβαιον καὶ ἀσφαλές εἶνε ὅτι πᾶσα ἡ παρὰ τὸν Πάδον γραμματειακὴ ἐνέργεια συνεχύθη καὶ συνανεμίχθη πρὸς τὴν τῆς μέσης Ἰταλίας, ἥς ἐκείνη ἐκμάσσεται πάντας τοὺς χαρακτηῖρας καὶ μεθ' ἧς ἀποτελεῖ ὅ,τι δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *ιταλικὴν τῶν γραμμάτων περίοδον*.

Τὸ ξεγυκὸν τῆς φράσεως, ὅπερ παρετηρεῖτο ἐνιαχοῦ τῶν συγγραφῶν, αἵτινες παρήγοντο παρὰ τὸν Πάδον θὰ ἦτο ἀναντιρρήτως μᾶλλον εὐδιάκριτον καὶ συχνότερον εἰς τὰ διανοητικὰ προϊόντα τῶν σχολῶν τῆς Ναρβωνίτιδος Γαλατίας, ἐξ ὅτου οἱ περὶ τὰ λατινικὰ γράμματα σπουδὴ ἤρχισε καὶ ἐκεῖ νάναπτύσσεται ἤρχισε δὲ λίαν ταχέως. Εἰς τοῦτο θαυμασίως συνετέλεσεν ἡ Μασσαλία, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ εἶχε καταντήσει νὰ ἀμιλλᾶται εἰς λόγον γραμμάτων καὶ παιδείας πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Περὶ τὰ τέλη ἀκόμη τοῦ πρώτου ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἔγραφεν ὁ Τάκιτος³ ὅτι ἡ Μασσαλία ἦτο πόλις, « ἐνθα συνεμιγνύετο καὶ καλῶς συνηρμόζετο ἡ ἑλληνικὴ φιλοκαλία πρὸς τὴν εὐτέλειαν τὴν ἐπαρχιακὴν. » Πλὴν δὲ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Γνίφωνος, ὅστις παιδίον ὦν εἶχεν ἐκτεθῆ ἐν τῇ Γαλατίᾳ, εἶχε δὲ ἀνατραφῆ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ χρηματίσει διδάσκαλος τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Κικέρωνος⁴, ἀλλ' οὔτινος ἡ παιδεία δὲν ἦτο ἐγχώριον τῆς Γαλατίας προϊόν, πολλοὺς ἄλλους ἀξίους λόγου συγγραφεῖς παρήγαγον

¹ Κικέρ. Βρ ο ὕ τ. 46, 171.

² Κοῖντ. de inst. Orat. 8, 1.

³ Τάκιτ. Ἀ γ ρ. 4.

⁴ Σουητών. Illustr. gramm. 7.

αί ναρβωνικαὶ σχολαί, ἐν οἷς τὸν Οὐαλέριον Κάτωνα, ὃν οἱ σύγχρονοι ὠνόμαζον « λατινικὴν σειρῆνα » καὶ ὅστις ποιητὴς ὄν ἅμα καὶ γραμματικὸς « μόνος ἤξευρε καὶ νάναγινώσκη τοὺς ποιητὰς καὶ νὰ τοὺς μορφώνη¹ », ὁ Οὐάρρων ὁ καλούμενος Ἄτακινὸς ὡς γεννηθεὶς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Ναρβωνικῆς χώρας Ἄτακος, ὅστις ἦτο λόγιος ποιητὴς καὶ συγγραφεὺς ἐμμέτρων διδασκτικῶν βιβλίων, ἔγραψε δὲ καὶ ποίημα ἱστορικὸν περὶ τοῦ πρὸς τοὺς Σηκουανοὺς πολέμου τοῦ Καίσαρος καὶ τέλος ὁ Κορνήλιος Γάλλος ὁ γεννηθεὶς ἐν Φόρσῃ Ἰουλίῳ, παραλίῳ πόλει καὶ λιμένι στρατιωτικῷ τῆς Ναρβωνικῆς Γαλατίας καὶ γενόμενος πρῶτος ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ Αὐγούστου, ποιητὴς ἐλεγειακὸς δόκιμος καὶ φίλος τοῦ Οὐεργιλίου, ὅστις ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν Βουκολικῶν τοῦ ἀπηθανάτισε τοὺς ἔρωτας τοῦ δυσέρωτος Γάλλου. Ἄλλ' ἐκ πάντων τῶν προϊόντων, δι' ὧν αἱ κατὰ τὴν Ναρβωνικὴν Γαλατίαν σχολαὶ ἐπλούτισαν τὰ λατινικὰ γράμματα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, δύο μόνον ἔργα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἡ ἐπιτομὴ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Τρώγου Πομπηίου ἢ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τὸ πολυθρύλητον Σατυρικὸν τοῦ Πετρωνίου.

Ἡ γαλατικὴ οἰκογένεια τῶν Τρώγων καταγομένη ἐκ τῆς χώρας τῶν Οὐοκοντίων, ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς ὁποίας ρεῖ ὁ Δρουμεντίας ποταμὸς, εἶχεν ἐπιζητήσει τιμὰς καὶ κτήσιν χρημάτων ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ὑπηρεσίᾳ, καθ' ὃν χρόνον ὁ πρὸς τὸν Σερτώριον πόλεμος συνετάραττεν εὐχ ἦττον τὴν νότιον Γαλατίαν ἢ τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Πομπηῖος ὁ Μάγνος συνῆψε τότε πρὸς ἑαυτὸν διὰ φιλίας τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γαλατικοῦ ἐκείνου γένους, ἐπολιτογράφησεν αὐτὸν Ῥωμαῖον καὶ τῷ ἔδωκε τὸ ἴδιον ὄνομα Πομπηῖος. Οἱ υἱοὶ τοῦ Γαλάτου δὲν ἔμειναν ἀμφοτέρωτεροι πιστοὶ εἰς τὸν ἑαυτῶν πάτρωνα, ἀλλ' ἐδιχονόησαν, ὅπως ἅπας τότε ὁ κόσμος καὶ ὁ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πομπηίου, ὃν ὑπηρέτησεν ὡς στρατιώτης, ὁ δὲ ἐστράτευσεν ὑπὸ τὸν Καίσαρα, οὗ ἐγένετο μάλιστα γραμματεὺς καὶ σφραγιδοφύλαξ². Τοῦτου δὲ τοῦ γραμματέως τοῦ Καίσαρος υἱὸς ἐγένετο ὁ Τρώγος Πομπηῖος.

Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ Τρώγος Πομπηῖος ἐδημοσίευσεν τεσσαράκοντα τέσσαρα βιβλία « *Historiarum philippicarum et totius mundi originum et terræ situs, a Nino ad Cæsarem Augustum,* » ἥτοι καθολικὴν ἱστορίαν πάντων τῶν τότε γνωστῶν λαῶν καθήκουσαν ἐπὶ δισχίλια ἔτη ἀπὸ καταβολῆς τῆς ἀρχῆς τῶν Βαβυλωνίων μέχρι τῆς πτώσεως τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐλευθέρας πολιτείας. Εἶχε δὲ τῆς ὅλης ἱστορίας ἢ οἰκονομία ὡς

¹ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 14.

² Ἰουστίν. *Histor.* 43 σελ.

ἔξῃς· πρῶτον μὲν ἐν τοῖς πρώτοις βιβλίοις διελαμβάνοντο τὰ κατὰ τὰ βασιλεία τῆς Ἀσίας καὶ τὰς ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐνεργείας τῶν Μήδων, ἔπειτα δὲ προΐούσης τῆς γραφῆς ἐξετίθεντο τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἑλληνικὰ φύλα, ἐξιστοροῦντο ἢ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἀντίδρασις τῆς Εὐρώπης, τοῦ Ἀλεξάνδρου αἱ κατακτήσεις καὶ τὰ κατὰ τοὺς διαδόχους. Τὰ τελευταῖα τέλος βιβλία περιελάμβανον τοὺς πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἀγῶνας τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν ἀφήγησιν τῆς ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀναπτύξεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, ἐν ᾧ τέλος κατεπόθησαν καὶ Ἀσιατικοὶ καὶ Ἕλληνες καὶ Καρχηδόνιοι καὶ βάρβαροι. Πρὸς δὲ τῇ ἐξιστορήσει ταύτῃ τῶν Ῥωμαϊκῶν κατακτήσεων ὁ Γαλάτης ἱστορικὸς ἐξέθετεν ἐν τῇ συγγραφῇ του καὶ ὅ,τι εἶχε δυνηθῆ νὰ μάθῃ περὶ τῆς ἐθνολογικῆς ἀρχῆς τῶν κατὰ τὴν δύσιν βροδάρων, ἔτι δὲ καὶ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπηίου ἦτο ἡ πρώτη ἀπόπειρα συγγραφῆς καθολικῆς ἱστορίας ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ λατινικῇ, διότι ἕως τότε μόνον ἑλληνιστὶ εἶχον τολμηθῆ ὅμοιαι ἐπιχειρήσεις, κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων εἶχε στέψει πλήρη ἐπιτυχία τὴν ἀπόπειραν τοῦ Τρώγου, ὅστις ἐντιμοτάτην διὰ τοῦτο κατέσχε χώραν μεταξὺ τῶν δοκίμων τῆς Ῥώμης συγγραφέων. Ἄν ἦτο δυνατὸν μετὰ τοὺς ἀκρωτηριασμοὺς, οὓς ἄνευ πολλῆς συνέσεως ἐξετέλεσεν ἡ χεὶρ τοῦ ἐπιτομέως Ἰουστίνου, νὰ γείνη ἀκόμη εὐδιάκριτος τὰ νῦν τῆς ἀρχετύπου συγγραφῆς ἡ διάνοια, θὰ καθίστατο ἴσως καθ' ὅλου ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ Τρώγος ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ κρίσεσιν ἦτο μεγάλω ψυχὸς ἅμα καὶ γαληνῆς, ὅτι οὔτε πρὸς τὴν Ῥώμην ἀπέβλεπεν ὡς οἱ Ῥωμαῖοι ἱστορικοὶ, οὔτε ὅλως πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὡς συχνάκις οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐτοῦ φιλοπατρία δὲν ἦτο λίαν διακαῆς καὶ τέλος, ἂν τις ἐνδείκνυται ἐν αὐτῷ προτίμησις ἐπιχῆς τινος προγενεστέρως ἢ λαοῦ παλαιότερου, ὅτι τὸν Ἀλέξανδρον προστίμα καὶ τὸν πολιτισμὸν τὸν μακεδονικόν, οὗ τινος ἢ ἀπεικόνισις ἦτο σχεδὸν ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ βιβλίου του. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ διακρίνῃ ἔτι ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Γαλάτου τὴν τάσιν ἐκείνην τῶν σχολῶν τῆς Μασσαλίας, ἐνθα βεβαίως ἐξεπαιδεύθη ὁ Τρώγος, πρὸς θαυμασμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν κατορθωμάτων. Δυστυχῶς τὸ τελευταῖον τῆς ἐπιτομῆς μέρος εἶνε ἀτελὲς καὶ ἠκρωτηριασμένον, ἐκεῖ δὲ μάλιστα θὰ ἦτο περίεργον νὰ ἴδῃ τις τὸν νεωστὶ πολιτογραφηθέντα Ῥωμαῖον τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, τὸν ἐπαρχιώτην τὸν ἔλκοντα τὸ γένος ἐξ ἔθνους βαρβαρικοῦ, περιγράφοντα καὶ κρίνοντα τὴν τεραστίαν ἐκείνην ἐπανάστασιν, ἣτις ἀφ' οὗ διέτρεξε τὸν κόσμον ἅπαντα εἶγεν ἀρχίσει νὰ μεταβάλλῃ καὶ αὐτὴν τὴν χώραν τῆς γεννήτεώς του.

Ἄλλ' ἂν ἡ Ναρβωνίτις Γαλατία ἠδύνατο νὰ μεγαλαυχῆ ἐπὶ ταῖς Φιλιππικαῖς Ἱστορίαις τοῦ Τρώγου, ἤλθεν ὁμῶς εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ αἰσχύνηται ἐπὶ τῷ διαβοήτῳ Σατυρικῷ τοῦ Πετρωνίου, τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ χαρίεσσα εὐφυΐα οὔτε ἡ καλλιπέεια δύνανται νὰ καταστήσωσι συγγνωστὴν τὴν περὶ τοῦς λόγους ἀναισχυντίαν. Ὁ Τίτος Πετρώνιος Ἄρβιτρος (Arbiter) ἐγεννήθη μὲν ἐν Μασσαλίᾳ ἐξ οἰκογενείας ὡς φαίνεται ῥωμαϊκῆς, ἀλλ' ὁμῶς πιθανώτατον εἶνε ὅτι διέτριψεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν χώραις ἑλληνικαῖς καὶ μάλιστα ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ, ἐνθα τίθησιν ὅτι πράττονται ὅσα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ ἀφηγεῖται. Ἄλλως δὲ καὶ ἀρέσκεται εἰς τὸ νὰ περιγράψῃ τὸ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην ἀνεκίμενον τῆς διαίτης καὶ μετὰ πολλῆς ἀγγιχούσας λεπτολογεῖ περὶ τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Τοῦ Σατυρικοῦ τὸ σπουδαιότατον τεμάχιον εἶνε τὸ δεῖπνον τοῦ Τριμαλχίου, ὅπερ εἶνε κυρίως σατυρικὴ ἀπεικόνισις τῆς τότε νεοσχηματίστου ἐκείνης κοινωνίας τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου μόνον ἐξ ἀπελευθέρων καταλεγομένης. Οἱ ἀπελεύθεροι δὴλα δὴ δραστήριοι ὄντες καὶ πολύπειροι καὶ κερδαλέοι συνήγον κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τὴν ἐμπορίαν πᾶσαν καὶ τᾶλλα τὰ ἐπιτηδεύματα τὰ πολυκερδῆ, πολῖται δὲ γινόμενοι καθίσταντο ἐπὶ τὴν ἡγεμονείαν τῆς κοινωνίας, εἰσῆρχοντο εἰς τὰς τοπικὰς συγκλήτους τῶν ἰταλίδων πόλεων καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ ἀντικαθίστων οὕτω κατὰ μικρὸν τὰς παλαιὰς ἐλευθέρους οἰκογενείας, αἵτινες, πράττουσαι κατὰ τὴν γνωστὴν ῥωμαϊκὴν πρόλιψιν, ἀπηξίουον νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς συντηρήσεως ἢ τῆς ἀνανεώσεως τῆς κακῶς ἐχούσης περιουσίας των.

Τούτων λοιπὸν τῶν νεοτεύκτων Ῥωμαίων τύπος θαυμάσιος εἶνε ὁ Τριμαλχίων, ὁ ἀγροῖκος ἐκείνος Λούκουλλος, ὁ ἔχων μὲν κτήσεις ἴτας πρὸς ἐπαρχίας καὶ καταστρώνων τὴν θάλασσαν διὰ τῶν πολυκρίθμων πλοίων του καὶ διὰ τοῦ μοδίου μετρῶν τὸν χρυσὸν¹, ἀλλὰ μόλις καὶ μετὰ βίας δυνάμενος νὰ δμυλήσῃ τὴν γλῶσσαν του καὶ οὐδὲν ἤττον ἐπιδεικνύων ἑαυτὸν ὡς προστάτην τῶν γραμμάτων, διότι ἔτυχεν νὰ ἔχη συνηγμένους περὶ τὴν πλουσίαν αὐτοῦ τράπεζαν σοφιστὰς λιμαλέους καὶ πλάνητας παρασίτους. Ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος ὁ παχύνοος καὶ ἀπειρόκαλος ἐν τῇ χυδαίᾳ αὐτοῦ μεγαλοπρεπείᾳ μεθύσκειται, τύπτει τὴν γυναῖκά του² καὶ δεσμοὶ καὶ ἄκοντας τοῦς συνδείπνους εἰς ἀτελεύτητα συμπόσια. Περὶ αὐτὸν δὲ συνωθοῦνται οὐκ ὀλίγοι ἄλλοι πρωτότυποι πάλιν ἄνθρωποι καὶ παράξενοι, τῆς

¹ Nummos modio metitur. Πετρών. Ἄρβ. Satyr. 37.

² Ὁ αὐτ. αὐτόθ. 76, 77.

αὐτῆς πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην κοινωνικῆς τάξεως . . . Καὶ ὅμως ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἀγροίκου ἐκείνου ὄχλου ἀναβλύζουσιν ἐνίοτε συναισθήματα, τὰ ὁποῖα μάτην θάνεζήτεις ἐν τάξεσιν ἀνωτέραις καὶ τὰ ὁποῖα εἶνε τὸ ἀληθινὸν προϊόν τῶν στοιχείων, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν κοινωνίαν τὴν περὶ τὸν Τριμαλχίωνα, διότι ἐκεῖ προσέκειτο πρὸς τὸν δεσπότην ὁ δούλος. «Φίλοι, λέγει πού ὁ Τριμαλχίων,¹ καὶ οἱ δούλοι ἄνθρωποι εἶνε, ὁμοίως πρὸς ἡμᾶς ἐγαλακτοπότησαν καὶ ἐκεῖνοι ἂν καὶ τοὺς ἔχει πιέσει ἢ κακὴ μοῖρα. Οὐδὲν ἦττον, ἐμοῦ ζῶντος, θὰ πῶσιν ἐλεύθερον ὕδωρ.»

Πολλοὶ λόγοι παιοῦσι πιθανὴν τὴν γνώμην ὅτι τὸ *Σατυρικὸν* ἐγράφη βασιλεύοντος τοῦ Κλαυδίου ἢ τοῦ Νέρωνος.² Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἠκμαζεν ἐν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ συγκλήτῳ ἕτερος Γαλάτης, ὁ Δομίτιος Ἄφρος, ὁ ῥήτωρ, ὃν πρὸς τοὺς ἰδίους σκοποὺς μετεχειρίζετο ὁ Τιβέριος.³ Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὴλα δὴ τοῦ Τιβερίου καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Καλιγόλα ὁ Δομίτιος ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν συνήθως *μηνυτῶν* γνωστὸν δ' εἶνε ὅτι οἱ μηνυταί, οἱ *delatores*, ἦταν ἄφθονοι ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς μαύρους ἐκείνους χρόνους. Ὁ Τάκιτος λέγει περὶ αὐτοῦ «ὅτι ἦτο μᾶλλον ῥήτωρ δόκιμος ἢ ἀξιότιμος καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος.⁴» Ἐξ ὧν περὶ τοῦ εἴδους τῆς ῥητορείας αὐτοῦ γινώσκομεν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Ἄφρος ἀνήκεν εἰς τὴν κκλουμένην ἰσπανολατινικὴν σχολὴν, περὶ ἧς θὰ γείνη βραδύτερον λόγος.

Βασιλεύοντος τοῦ Δομιτιανοῦ διεκρίθη ἐπίσης ἐν τοῖς ῥήτορσιν ὁ Μάρκος Ἄφρος (*Aper*), ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ ἐξόχως ἐφημίζετο ὁ φιλόσοφος ἢ σοφιστῆς καὶ ῥήτωρ Φαβωρίνος ὁ ἐξ Ἀρελάτου (*Arles*), ἀνὴρ βαθείας παιδείας καὶ θρυλούμενος ὡς γνώστης μάλιστα λατινικῆς ἀρχαιολογίας.⁵

Πᾶσα ὅμως ἡ γραμματικὴ κίνησις, ἣν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περιεγράψαμεν ὡς γινομένην ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Γαλατίᾳ, περιωρίσθη κυρίως μεταξὺ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Ῥωμαίων ἀποίκων οὐδὲ παντάπασιν ἐξετάθη ἐπὶ τὸ ἐγχώριον στοιχεῖον. Ὁ ἐγχώριος πληθυσμὸς φαίνεται ὅτι ἔμεινεν ἀμέτοχος τῆς τοιαύτης κινήσεως, ἢ μόνη δ' ἴσως ἐξαιρέσις τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος εἶνε ὁ ἐκ Γαλατῶν κατχγόμενος Τρῶγος Πομπήιος. Ὁ κύκλος τῆς διανοη-

¹ Ὁ αὐτ. αὐτόθ. 74

² Ἄλλοτε θὰ γράψωμεν ἴσως ἰδίᾳ περὶ τε τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βιβλίου τοῦ Πετρωνίου καὶ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πιθανῶς συνετάχθη. Σ. Κ. Σ.

³ Τάκιτ. *Annales*, 4, 52.

⁴ Ὁ αὐτ. ἐνθ. ἀνωτ. πρῶλ. καὶ 4, 66. 14, 19.

⁵ Περὶ τοῦ Φαβωρίνου ἀνήκοντος εἰς τὴν ἑλλην. γραμματείαν ἴδ. Δοναλδεῶνος «*Ἱστορ. ἀρχ. Ἑλλην. φιλολογίας*» μεταφρ. Βαλέττα τμ. Β' σλ. 95—97. Σ. Κ. Σ.

τικῆς ἐνεργείας ἦτο ἀκόμη πολὺ μικρὸς, διότι δὲν περιελάμβανεν ὅλην τὴν Γαλατίαν, ἀλλὰ τὰ μεσημβρινὰ μόνον αὐτῆς μέρη καὶ τινὰ ἄλλα μοναδικὰ καὶ κεχωρισμένα τῆς χώρας σημεῖα πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς ἄρκτον, οἷον τὸ Λύγυστόδουνον (Autun) τῶν Αἰδούων ἢ τὸ Δουροκόρτορον τῶν Ῥήμων. Οὕτω λοιπὸν, ἐν ᾧ ἡ νεότης τῶν γαλατικῶν πόλεων τῶν μᾶλλον προηγμένων συνήρχετο εἰς τὸ Λούγδουνον, ἵνα διαγωνισθῇ ἐν τοῖς ἐκεῖ ῥητορικοῖς ἀγῶσιν, οὓς εἶχε συστήσει καὶ κατὰ παράξενον τρόπον κανονίσσει ὁ Καλιγόλας¹, ὁ ἐγγῶριος ὄχλος ἤρχιζε νὰ συμμορφώνηται πρὸς τὰ ἥθη τὰ Ῥωμαϊκὰ καὶ νὰ ἐκμανθάνῃ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἣν ἔκαμπε συμφώνως πρὸς τὸν ἴδιον χαρακτήρα. Παρεσκευάζετο μὲν διὰ τὸ μέλλον ὁ λαὸς ὁ Ἰθαγενὴς τῆς Γαλατίας, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐκεῖνο ἀπείχεν ἀκόμη πολὺ. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν ἡ ἀναφανείσα ἐν τῇ Ναρθωνίτιδι καὶ ἦν ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, διέμεινεν ὡς τι φαινόμενον τοπικὸν καὶ κεχωρισμένον, δὲν ἦτο δ' ἄλλο τι κυρίως ἡ γραμματειακὴ ἐκείνη ἐνέργεια παρὰ μόνον ἀντανάκλασις τις τοῦ φωτὸς τῆς Ἰταλίας προβαλλομένη ἐπὶ τινὰς ἐν τῇ γαλατικῇ χώρᾳ ἰταλικᾶς ἀποικίας καὶ οὐδὲν πλέον.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ. 2

Ἀξιότιμοι συνάδελφοι,

Ὡς οἱ περαιούμενοι ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸν δυσχείμερον Εὐξείνου Πόντον ἐκτὸς τῆς ναυτικῆς πυξίδος πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν καὶ διάσωσιν ἀπὸ τῶν

¹ Περὶ τῶν περιέργων τούτων ἀγώνων βλ. τὸν Δίωνα Κάσσ. 59, 21 καὶ τὸν Σουητών. β. Καλιγόλ. 17, 20. Σ. Κ. Σ.

² Πρὸ μικροῦ ἐγένετο ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ῥώμης ἡ ἐγκαθίδρυσις τῶν νέων ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν. Ὁ καθηγητὴς Γουίδος Βατσέλλης, λαβὼν ὡς θέμα τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου του «τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν νέαν κλινικὴν ἰατρικὴν» προέβη εἰς παραβολὰς μεταξὺ τῆς νῦν νεότητος καὶ ἀρχαίας, αἰτινες ἀποτελοῦσι κηλίδα διὰ τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Ἡ ἀγόρευσις τοῦ Ῥωμαίου καθηγητοῦ, μεστὴ ἐμβριθῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς τρυφηλῆς ἀγωγῆς τῶν νῦν γενεῶν, δύναται ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ἀποκλείσαν-